

Ferenczy Zoltán

Az Evangélikus Énekeskönyv régi magyar énekei*

A háború előtti évtizedekben az Evangélikus Egyházban szorgalmas gyűjtőmunka indult meg a régi magyar énekkincs megismerése érdekében. Ennek eredményeként jelent meg Schulek Tibor egyháztörténész „Régi magyar istenes énekek” című könyve. (A gyűjtemény dallamanyagát Sulyok Imre gondozta). A különböző közösségek énekfüzeteik kiadásakor ebből merítettek. Az ébredés népe énekelni kezdte a régi, ugyanakkor abban az időben új magyar énekeket. Egyházunkban jelentősen növekedett az éneklési kedv. Mind többen átélték az éneklés örömét, az énekek gazdagságát, szépségét. Fokozódott a felelősség az Egyház énekkincsének megőrzéséért.

Ferenczy Zoltán ny. evangélikus lelkész (Budapest-Rákoshegy).

1. A régi magyar énekek műfajai énekeskönyvünkben

A középkori egyházban nevelődött, a reformáció üzenetét befogadó papok már a XVI. század közepe táján megkezdték a római mise istentiszteleti rendjének evangéliumi szellemben történő átdolgozását, magyar nyelvre fordítását. A reformáció népe hű maradt az akkor már több mint másfélezer éves egyetemes keresztyén tradícióhoz.

Zsoltár

A zsoltározás szerves része volt a hórákból kialakult reggeli, esti istentiszteleteknek. A zsoltárokat liturgikus-gregoriánus karénekként énekelték.

Isten Szentlelkétől ihletett énekköltők szabad feldolgozású magyar zsoltárokkal ajándékozták meg az Egyházat. A zsoltárok megfeleltek a XVI. századi protestánsok lelkivilágának. Szervedély lobog bennük, érzéshullámzás gördíti a sorokat. A zsoltárok segítettek a reformáció népe hite, érzésvilága, Isten dicsőítése kifejezésében.

A magyar zsoltárok szabad átdolgozások. Az eredetinek csak alaphangulatát vagy néhány gondolatát vette át a zsoltáráró. Ezek köré csoportosította mondanivalóját. A fordítók —héber szöveget, Septuagintát, Vulgatát használtak— szívesen lemondtak a hű fordítással járó megkötöttségről. A zsoltárparafrázis újszövetségi gondolatokkal, elmélkedéssel gazdagította az eredeti szöveget. A fordító saját érzéseit, egyéni felfogását öntötte versbe. Tanítani, inteni, irányítani akart. Követte Luther zsoltáráró módszerét. A zsoltárok éneklésével jelezte a reformáció népe, hogy az Ószövetség örökösének tekinti magát. Részes az üdvtörténetnek.

---

* A III. Magyar Egyházzenei Kongresszuson, 1997. március 14-én elhangzott előadás.

Himnusz

Az ókori és középkori keresztyén líra gyökeret vert a magyar nép szívében. A prédikátorok nagy része kezdetben katolikus pap volt. Áthozták saját éneküket a kialakuló közösségbe. Megszólaltak a régi Egyháznak a pap által énekelt, kötött szövegű szertartási énekei, himnuszai, gregorián dallamokkal, latin nyelvről magyarra fordított szövegekkel. Német közvetítéssel is kerültek hozzánk himnuszok. Általában a szerzők hűségre törekedtek, de találkozunk szabad átköltéssel is. Még Mária-himnuszokat is átdolgoztak. Ezeket Jézusra vonatkoztatták. Bibliai alapokra építettek. A fölfelé tekintő hit szólalt meg a himnuszokban. A nép nyelvére fordított himnuszok egy részét — liturgikus, gregorián énekeket— továbbra is az énekkarak énekeltek.

Az Isten iránti hálaadás élt a reformáció népében azért, hogy az Örökkévaló megajándékozta az Egyházat kegyelmével. Kezdetben a himnuszok ugyanúgy részei voltak a lutheránus, mint a kálvinista istentiszteleteknek.

Gyülekezeti ének

Az első prédikátorok átvették Luthertől a hit terjesztésének leghatásosabb módját: az egyházi ének megszólaltatását.

A középkorban a népnek nem volt alkalmja a közös istentiszteleti éneklésre. Cselekvőleg nem tudtak bekapcsolódni az istentiszteletbe. A reformáció kezdetén a gregoriánra alapozott liturgikus énekléshez egyre kevésbé volt meg az iskolázottság. A hazai protestantizmus a maga útját járta, de nem vonhatta ki magát a katolikus környezet hatása alól. A középkori keresztyén líra mély gyökeret vert a nép szívében. Kínálkozott az átvétel lehetősége. A prédikátorok saját régebbi énekeiket hozták az evangéliumi gyülekezetek életébe. Az ősi Egyházból mint bő forrásból számos patak fakadt a reformációi istentisztelet gazdagítására. A kántor, az énekkar váltakozó énekét kiegészítette a gyülekezet éneke. A reformáció nemzedéke akkor, amikor megtanult énekelni, hitre ébredt, hite megerősödött. Sokakat térített meg Isten az éneklés által.

A XVI. századi énekszerzők —Luther hatására felbátorodva— megkíséreltek eredeti énekeket írni. Ebben a műfajban érvényesíthették hitüket, lelkületüket. Érzelmeiket szabadon tolmácsolhatták. Taníthattak és inthettek. Magyarázhatták a Szentírás egyes részeit. Tolmácsolhatták a gyülekezet gondolatait, érzelmeit. Amit felpanaszoltak, minden hívő protestánsnak fájdalma, panasa volt. Amit kértek Istentől, az mindenki vágya, kérése. A XVI. századi hívők megvizsgálták lelküket. Felmérték azt a távolságot, ami őket Istentől elválasztotta. Bűnbánatot tartottak.

Az énekszerzők kétségeiket, hitüket és örömujjongásaikat énekeltek meg. Mivel az idők gonoszak voltak, nemegyszer énekük komorrá, tépelődővé alakult. Hiszen legtöbbször saját magukon kellett megtapasztalniuk, hogy mit je lent a kereszthordozás. A dicséretnek Isten jóságát tükrözik. Megszólal az éne-

kekben a bizonyosság: a fohászokdás meghallgattatásra talál Istennél. Sok ének hangvétele egyéni, de az énekekben az Egyház hangja szólal meg. Több ének célja: a létért küzdő Egyház bátorítása.

A pietizmus korában is adtak költők, akik a Kinyilatkoztatáshoz ragaszkodtak. Ezen a biztos alapon állva személyes hitüket szólaltatták meg énekekben. Ezek az énekek is utat találtak Isten népéhez. Ebben a korban összeállított énekeskönyvek igen sok kiadást mértek. Az Egyház népe énekelt!

A régi magyar énekekben megszólalnak az egyházi esztendő jeles eseményei, legtöbbször tanító, nevelő jelleggel. Abban az időben nem volt mindenkinek Szentírása. A gyülekezeti tagok az énekekből ismerhették meg az üdvtörténet fontos eseményeit. Megszólal az énekekben az ünnep magyarázata: Krisztus ember lett értünk. Meghalt bűneinkért. Feltámadt megigazulásunkra. Ezért az áldozatért Krisztushoz méltó életet kell élni, szembefordulva bűneinkkel, Urunk bocsánatát elfogadva.

A húsvéti énekekben erőteljes az örök élet boldogságának meghirdetése.

A prédikáció előtti énekekben a gyülekezet a Szentlélek áldását kéri. A prédikáció utáni énekek hálaadások a megszólaltatott igéért.

2. Az énekek összegyűjtésének és közlésének szempontjai

Az énekek kiválasztásánál a magyar hagyomány tisztelete, a stílusszépségek megőrzése, a régi szóhasználat felelevenítése érvényesült, a hitbeli értékek megőrzése mellett. A szerkesztők figyeltek arra: melyik szöveg tanulható meg könnyen, melyik alkalmas a gyülekezeti éneklésre.

Ezeknek a szempontoknak érvényesítése érdekében az énekeskönyvbe javított, igazított, kissé egyszerűsített szövegek kerültek be. Ez szórendi változtatást, átdolgozást jelent, a régi magyar szöveg archaikus hangulatának megőrzése mellett. Vigyázva arra, hogy az énekek eredeti értékükből, szívhez szóló melegségüktől meg ne fosztassanak. Történtek versszak-rövidítések is. Ezekkel az egész ének tömörségében nyert, mert a leglényegesebb versszakok erőteljes hangsúlyt kaptak.

Több régi magyar evangélikus énekünk van, mint ami mai énekeskönyvünkben megtalálható. A könyv szerkesztői az énekeskönyv belső egységét akarták munkálni a szövegek arányosításával. 1984-ben Németországban megjelent egy „Magyar ökumenikus énekeskönyv”. Előszavában ez olvasható: „Arra törekedtünk, hogy gyűjteményünk sem múzeummmá, sem avantgárdista kísérletté ne váljék”. Ez a célkitűzés érvényesült az Evangélikus Énekeskönyvben is.

Elgondolkoztató tény, hogy a reformáció kezdetén a lutheránusok a német énekeknek, a kálvinisták a francia énekeknek nyitottak ajtót. Ma mind a két egyház —az énekeskönyvek ezt bizonyítják— ökumenikus szemlélettel válogatta össze az énekeket. Ez jelzi a jövőendő útját!

3. Az énekek értékelése

A régi énekek íróinak szíve és elméje túlcsoportulásig tele volt a Krisztus-titokkal, ennek Isten igéjébe foglalt megnyilatkozásaival, az ebből fakadó örömmel és hálával.

Az énekek egy bizonyos korban születtek. Egy bizonyos kegyességi típus jegyeit viselik. Olykor iskolás, oktató hangon szólalnak meg az énekszerzők. De a költői kifejezőkészség, lírai adottság is felfedezhető. A reformáció mondanivalóját hordozzák. A hitre ébredő evangélikusság érzés- és gondolatvilágát.

Dogmatikák nem születtek azonnal, de az énekek közvetítették Isten szeretetének jó hírét. Az egymás után alakuló gyülekezetek jelezték, hogy a költők, versírók megtalálták az utat a nép szívéhez.

Az énekek jelentős része bizonyágtétel, hitvallás. A szív válasza a befogadott Igére. Ösztönzést adtak bizonyágtételre, a meghallott Evangélium továbbadására. A verses forma segítette a mennyei üzenet továbbadását. Megvalósult a „nemzedékről nemzedékre” bibliai elv.

A hazai reformáció énekköltészete a maga biblikusságával, szép, klasszikus tömör nyelvvel nagy értéket képvisel nemzeti művelődésünk történetében. Nem egy ének nemcsak a maga korának, hanem a magyar vallásos költészet egészének is jelentős remeke. Ezekben az énekekben sokat szenvedett nemzedékek találtak megnyugvást Istenben, indítást kaptak a gyűlölködés nélküli emberszeretetre.

A reformáció és az utána következő időszak énekei a magyar teológiai gondolkodás gyöngyszemei. Lehet, hogy költőiségük mai mérték szerint szegényes. Nem költők, hanem igehirdetők fogalmazták. Keresték a megfelelő szavakat. De az bizonyos, hogy koruk nyelvén szóltak, akár Luther. Az énekek megszólaltatták a magyar beszédet. Kiegészítették, gazdagították Károli bibliafordítását. Segítettek a szép magyar teológiai nyelv kialakulásában.

Az anyanyelv használata által a reformáció megerősítette a magyarság nemzeti öntudatát. A magyar Biblia, a magyar egyházi ének volt az a kapocs, amely a Habsburgok, a hódoltság és a nemzeti királyság területén élő magyarságot összekötötte.

Németországban két magyar nyelvű evangélikus énekeskönyv jelent meg, amelyekben régi magyar énekek találhatók.

„Keresztyén énekeskönyv”. München 1953.

„Dicsérjétek az Urat!” Stuttgart 1984.

Amikor hazánkban egyre jobban elhalkult az Egyház ajkán az éneklés, Isten megszólaltatta a reformáció földjén a magyar éneket.

Krisztus Urunk szava: „Minden írástudó, aki tanítványává lett a mennyek Országának, hasonló ahhoz a gazdához, aki újat és ót hoz elő éléskamrájából.” (Mt 13,52).

Most még együtt hangzik az Egyház ajkán az ó és az új. Amikor célba érünk, megszólal ajkunkon az Örökkévaló mindig új dicsérete, a Bárány éneke.